

SZAK Andrea

HELYI KONFLIKTUSOK AZ ÍROTT MÉDIÁBAN

LOCAL CONFLICTS IN THE PRESS

A tanulmány a tartalomelemzés módszertanával vizsgálja az írott sajtóban megjelent 2004-es koszovói konfliktus, s egyben vizsgálja az írott médiumok befolyásoló illetve tájékoztató jellegét, szerepét.

The paper dissects the Kosovo conflict in 2004 appeared in the press by means of the method of content analysis, besides it inquires into the manipulating and informing character and role of the printed media as well.

A különböző média és a közönség viszonyának talán legfontosabb kérdése a befolyásolhatóság. Gyakran ismételt kérdés, hogy miként hat az emberek gondolkozására, viselkedésére a média? Az tagadhatatlan tény, hogy a modern tömegkommunikációs eszközök szinte mindannyiunk életét megváltoztatták, hiszen elsődleges információforrásunkká váltak, s nagymértékben átalakították szabadidőnk eltöltését is. Ez egyben lehetővé tette a távoli eseményekről, háborúkról, helyi konfliktusokról szóló azonnali tájékoztatást, biztosítva a legfrissebb információkat.

Szinte napra pontosan öt évvel az 1999-es koszovói bombázások kezdete után, 2004 tavaszán (03.17–18.) ismét zavargások törtek ki Koszovóban. 48 óra leforgása alatt 28 ember meghalt, közel 900 pedig megsebesült. Ezek az összetűzések egyértelművé tették, hogy a Koszovó biztonsági helyzetére vonatkozó korábbi értékelések, elemzések a valóságnál sokkal kedvezőbb képet mutattak. Az 1999-es „rendezés” során nem sikerült teljes egészében megoldani, legfeljebb csak orvosolni a már régóta húzódo problémákat.

A meglehetősen lassúra nyúlt rendezési koncepció konzerválta a tartományban meglévő feszültségeket. Az ENSZ rendezési tervében felvázolt stabil, soknemzetiségű és demokratikus Koszovó 2004-ben még csak álom volt.

A közel egy hétig tartó összecsapásokról természetesen írtak a napilapok is. A megjelent cikkeket a legcélszerűbb a tartalomelemzés objektív módszere segítségével vizsgálni. A négy magyarországi napilapon kívül a Vajdaságban megjelenő magyar nyelvű napilapban írtakat sem lehet megkerülni, hiszen a koszovói zavargások, konfliktusok kihatással vannak az egész térségre; nem mindegy, hogy az adott sajtóorgánium, milyen megközelítéssel, hogyan közli az eseményeket.

A tartalomelemzés módszere objektív, s talán sehol nem nyert olyan széleskörű felhasználást, mint a nemzetközi válságok, konfliktusok kutatásában.

„A tartalomelemzés a kommunikáció valóságos tartalmának objektív, szisztematikus és mennyiségi leírására alkalmas kutatói technika.”¹

Ennek az eljárásnak köszönhetően a vizsgált szövegek, cikkek törvényszerűen visszatérő sajátosságai alapján, módszeres és objektív eljárással olyan következtetéseket vonhatunk le, amelyeket nyíltan nem mondunk ki, de az üzenet megszerkesztettségéből, kódolásából egyértelműen kiolvashatók. A közlemények, újságcikkek módszeres vizsgálata olyan információkat is feltár(hat), amelyek burkoltan — a kódolásban — vannak elrejtve.

A módszer segítségével minden vizsgált szövegrészből bizonyos rejtett, „többlet” információt vonhatunk ki. A tudományos jelleg mellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a hétköznapi emberek mindannyian végzünk ösztönös tartalomelemzést. Gondoljunk csak arra, amikor újságot olvasunk, tévét nézünk, rádiót hallgatunk; kategorizáljuk az üzeneteket, információkat a számunkra kedvező, kedvezőtlen felosztás szerint.

¹ Pietila, Veikko: Tartalomelemzés, 1979. -p. 57.

Manapság közhelyszerűen hat, ha az írott és az elektronikus sajtót a negyedik hatalmi ággként emlegetik a legkülönfélébb csatornák. De vajon mennyire új keletű ez a megfogalmazás?

Eredetileg Edmund Burke-től, egy 18. századi angol politikus-írótól származik a „Fourth Estate” vagyis a „Negyedik Rend” elnevezés.

Thomas Carlyle korabeli történész-író feljegyzései szerint Burke a következőket mondta a brit parlamentben: „Három rend van jelen a Parlamentben: a klérus, a nemesség és a polgárok, de ott fönt, a Tudósítók Galériáján foglal helyet a Negyedik Rend, mely mindnyájunknál fontosabb.”² Eredetileg még nem hatalmi ágról volt szó, csak a kornak megfelelő fogalomról, arról a feltörekvő erőről, amely a nyilvánosságot jelentette, s amelynek alapvető, de nem kizárólagos eszköze volt a sajtó. Amikor Burke a sajtógalériát említette, valójában a nyilvánosságra gondolt. Ha van a hatalom szónak ebben az összefüggésben értelme, akkor az inkább a nyilvánosságé, mint a sajtóé. De vajon a két szó nem ugyanazt jelenti? Hiszen ma a sajtóban megjelent információdömping soha nem látott nyilvánosságot is jelent egyben.

Természetesen mára már az írott sajtó mellett nagy szerepet vállaló elektronikus média sem szabad kifelejteni a felsorolásból.

2004 márciusában ismétellen fegyveres összecsapásban realizálódott a szerb–albán etnikai konfliktus. A közel egy hetes zavargások, összetűzések kapcsán érdemes összehasonlítani a Magyarországon megjelenő négy vezető napilapban (Népszabadság, Magyar Nemzet, Népszava, Magyar Hírlap), és az újvidéki Magyar Szóban megjelent újságcikkeket.

Természetesen mind az öt napilap esetében egyforma a vizsgált időszak, amely *2004. március 18-tól március 28-ig* terjed. Az összehasonlító elemzés célja, hogy bemutassa az öt sajtóorgánium viszonyát az eseményekhez. Természetesen a napilapok politikai irányultságától, a térség közelségétől nem lehet elvonatkoztatni. Az elemzés során nyilván választ kapunk arra is, hogy a jelenlegi újságírói kultúra szerint az erőszakos cselekményeknek, fegyveres konfliktusoknak, vagy a reális tényyszerű információközlésnek van nagyobb hírértéke? Ebből az alapkérdésből természetesen még számtalan más kérdés is adódik, ami többek között a média „szenzáció éhségére” vonatkozik; ez a kifejezés már a hétköznapiakban is szinte közhelyszerűen köszön vissza a sajtóelemzéssel-kutatással nem foglalkozók szájából is.

Valóban felnagyítva, torzítva jelentkezik az ilyen típusú hírek? Ha igen, milyen mértékben? Esetleg próbál a sajtó valósághű, viszonylag reális információkat közölni?

Milyen mértékű az olvasók, a közvélemény befolyásolása? S ha megtörténik, milyen célból, minek/kiknek az érdekében? Hiszen nem bulvársajtóról van szó, ahol a példányszám megduplázását is jelentheti egy-egy felnagyított vagy megmásított hír.

Az összehasonlító elemzés módszere azért is hathatós, mert a viszonyítási alap az öt különböző sajtótermék. Konkretizálva a kérdéseket: a koszovói válság esetében az újságírók mennyire tartották fontosnak az „*etnikai tisztogatás*” illetve „*a függetlenség*” szavak használatát akkor, amikor egyértelműen tudjuk, hogy a zavargások ki-robbanását ez a két kifejezés nagyban meghatározta? Mivel fegyveres összetűzésről van szó, milyen mértékben használtak *erőszakra, fenyegetésre utaló szavakat, indulatszavakat*? Milyen gyakorisággal használtak mozgásra, cselekvésre utaló igéket? A fenti megállapításokból kiindulva, érdemes egy olyan kategória-szótárt felállítani, amelynek segítségével objektív választ kaphatunk minden felmerülő kérdésre.

A kategória-szótár csoportosítása a következő szempontok szerint:

1. erőszakra, fenyegetésre utaló szavak, indulatszavak használata, a mozgást, cselekvést, tettekészséget kifejező igék gyakorisága;
2. a függetlenség szó használata;
3. az etnikai tisztogatás kifejezés gyakori előfordulása.

² Horvát János: A negyedik hatalmi ág? 1997. -p. 61.

A kategória-szótár felállítása mellett érdemes megnézni, hogy a vizsgált időszakban, napokra lebontva hány cikk, milyen címmel jelent meg az öt napilapban. Egy cikkben belül van-e kommentár, vagy megmarad a cikk leíró, tényközlő jellege; mit emelnek ki, mit hallgatnak el egymáshoz képest?

Összesítve az öt napilap eredményei a vizsgált időszakban:

	1. erőszakra, fenyegetésre utaló szavak	2. függetlenség	3. etnikai tisztogatás
<i>Magyar Hírlap</i>	203	3	8
<i>Magyar Nemzet</i>	130	2	12
<i>Népszabadság</i>	144	2	9
<i>Népszava</i>	122	1	5
<i>Magyar Szó</i>	270	2	17

A TÁBLÁZATOKBAN SZEREPLŐ ADATOK ÉRTÉKELÉSE, ELEMZÉSE

Az összesített táblázatból egyértelműen kiderült, hogy a zavargásokat elindító legfőbb okot, a koszovói albánok régóta áhított függetlenségét a Népszava egyszer, a Magyar Nemzet, a Népszabadság és a Magyar Szó csak kétszer, míg a Magyar Hírlap háromszor említi.

Amennyiben magyarázatot szeretnénk találni minderre, nem szabad megfeledkezni arról, hogy a „függetlenség” kifejezés „csak közvetve” indukálta az eseményeket; a tudósítások viszont már a konkrét zavargásokról történtek, így elképzelhető, hogy az újságírók ezért nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a szó gyakori használatának. Természetesen lehet keresni erre egy másik magyarázatot is: ha ugyanis a kelleténél többet használják a „függetlenség” szót, akkor az úgy is tűnhet, mintha alátámasztaná, jogossá tenné a véres zavargások kirobbantását. Ezt nyilván egyik sajtóorgánium sem akarta sugallni, ezért inkább eltekintettek a szó gyakori használatától.

A fegyveres konfliktust kiváltó „etnikai tisztogatás” kifejezés szintén elenyésző számban fordult elő, függetlenül a napilapok politikai orientáltságától.

Talán a Népszava az egyetlen, ahol kiugróan keveset szerepel (öt), a Magyar Hírlap (nyolc) és a Népszabadság (kilenc) esetében ezek az értékek közel azonosak. A hazai napilapok közül a Magyar Nemzet (12) használta a legtöbbször, de összességében óriási különbségek nincsenek.

A Magyar Szó (17) e tekintetben túlszárnyalja az összes vizsgált napilapot.

Erre még a részletes elemzés előtt lehetett számítani, ami természetesnek tekinthető, hiszen a földrajzi közelség a fenyegetettség érzetet, a félelmet, jobban felerősítheti. A konkrét kifejezést még a hivatalos szervek is csak nagyon óvatosan, néha körülírva használták, ami nem csoda, hiszen ennek a szóösszetételnek olyan súlya van, amit érthető okok miatt diplomatikusabb, bölcsebb nem hangoztatni akkor, amikor még — a kifejezés igazolását tekintve — nem áll kellő bizonyíték a rendelkezésre. Ha bebizonyosodik és elfogadott lesz az etnikai tisztogatás ténye, az a koszovói albánok nemzetközi megítélését komolyan befolyásolhatja, negatív színben tüntetheti fel, amivel párhuzamosan a szerbek megerősíthetik saját pozíciójukat a Koszovó függetlenségéről szóló tárgyalások kapcsán.

A nyílt felvállalása és hangoztatása ennek a fajsúlyos kifejezésnek tehát nem véletlen Oroszország esetében, a szerbek részéről pedig teljesen természetes.

Összességében megállapítható, hogy az etnikai tisztogatás és a függetlenség hangsúlyozása, jóval kevesebb szerepet kapott a vártnál. A döbbenetes események úgy látszik felülírták a kiváltó okokat is. Az erőszakra, fenyegetésre utaló szavak viszont szembeötlően sokszor szerepelnek mindegyik napilapban. A kérdés csupán az,

hogyan ez minnek tekinthető? „Szenzáció-hajhászás”-nak, az események kapcsán elszabadult indulatok reális leírásának, figyelem felkeltésnek vagy egy esetleges elrettentésnek?

A politikai irányultságot tekintve érdekes, hogy a Magyar Nemzet (130) míg a Népszava (122) számadatai közelítenek leginkább egymáshoz; e tekintetben érdekes párosítást jelent a Magyar Hírlap (203) kétszázad meghaladó, és az újvidéki Magyar Szó (270) kétszázad értéket jóval túlszárnyaló, már–már a háromszázhoz közelítő értékei. A Népszabadságban (144) a Magyar Nemzetben (130) illetve a Népszavában (122) a kialakult értékek némi lépcsőzetességet mutatnak egymáshoz képest, de a különbségek még így sem jelentősek. Kiugróan nagy eltérés a Magyar Hírlap (203) és a Magyar Szó (270) esetében van. Egyértelmű, hogy ebben az esetben nem csak egymáshoz képest van nagy eltérés, hanem a másik három vizsgált napilaphoz képest is.

A fenti számokból is jól látható, hogy a napilapok politikai orientáltsága nem ebből a szempontból meghatározó a vizsgált cikkek esetében. Inkább a tragikus események diktálták az erőszakra utaló szavak gyakori használatát. Ez nyilván nem volt elkerülhető, ha valóban hiteles, valóság-hű leírást akartak produkálni a szerzők.

A „szenzáció-hajhászt” egyértelműen elvetném; hiszen ha erről lenne szó, akkor annak olyan elemet is kellene tartalmaznia, amiről később bebizonyosodik, hogy nem felel meg a valóságnak. Tudomásom szerint a vizsgált napilapok esetében ez nem történt meg.

A figyelemfelkeltés már lehetett cél, ami a legtermészetesebb egy sajtóorgánium tekintetében; de az elrettentés nyilvánvalóan nem volt szándékukban.

KÖVETKEZTETÉS, ÖSSZEGZÉS

Az öt napilap anyagát összevetve talán a legérdekesebb, hogy a hazai napilapokban nem találtam egyetlen olyan témát sem, amelyet kizárólag csak egy napilap említett volna, szemben a felvidéki napilappal, ahol több olyan kérdést is feszegettek, amit a hazai folyóiratok szinte fel sem vetettek. Mindez természetes, hiszen az ottani helyi sajtóvélemények már eleve színesítették a palettát. Ennek ellenére még sem mondanám azt, hogy az összkép nagyon különbözik. Voltak kikerülhetetlen, állandó témák, a többség ilyen volt, de nyilvánvalóan akadtak olyanok is, amit vagy az egyik, vagy a másik újság hagyott ki.

Az átláthatóság miatt célszerűnek tartottam a csoportosítást, így három nagyobb blokkba soroltam be a témákat:

- a NATO, az ENSZ illetve az UNMIK³ viszonya az eseményekhez;
- a Szerbia-szerte megindult megmozdulások a magyar lakosságot érintő vajdasági atrocitások (Újvidéki Színház);
- Moszkva szerepvállalása, állásfoglalása a történeletről.

A *Magyar Hírlap* tájékoztatott talán a legszélesebb horizonton. Egyedül Moszkva szerepvállalását és az UNMIK állásfoglalását nem említették, de volt szó a Szerbia-szerte megindult forrongásokról, az Újvidéki Színházról ért atrocitásokról, a Vajdasági magyar pártok nyilatkozatairól, az ENSZ BT által kiadott közleményekről, az azok elleni szerb bírálatokról, a NATO főtitkárnak valamint az ENSZ balkáni megbízottjának véleményéről, a NATO egyik vezető tisztségviselőjének nyilatkozatáról, amelyben — a hivatalos NATO-állásponttal ellentétesen — nyíltan etnikai tisztogatásnak nevezi a Koszovóban történeteket.

A *Népszabadság* nem írt a vajdasági atrocitásokról, az ENSZ nyilatkozatok szerb bírálatairól, és az orosz álláspontokról. A Szerbia-szerte megnyilvánuló megmozdulásokról is csak érintőlegesen, a hangsúlyt inkább a nemzetközi véleményekre helyezte (Solana, Carl Bildt, ENSZ BT, UNMIK). Érdekesség, hogy nem említette a NATO vezető tisztségviselője előzőekben említett véleményét, csak az ENSZ BT-nyilatkozatát, melyben — mint tudjuk — nem mondták ki az etnikai tisztogatás kifejezést.

A *Magyar Nemzet* azokról a témákról írt bővebben, amelyeket a Népszabadság kihagyott. Nyilván nem felejthetjük el, hogy politikai napilapokról van szó, mindkettő próbál a célközönségéhez szólni, így nem véletlen mit hallgatnak el, s mit emelnek ki. A Magyar Nemzet esetében a tárgyilagos tényközlésen túl, jellemző volt a hangulati

³ Egyesült Nemzetek Ideiglenes Koszovói Közigazgatási Missziója

elem beemelése is. Ennyire markánsan még a *Népszava* sem különböztethető meg. Igaz ugyan, hogy az újvidéki atrocitásokról, a vajdasági magyar pártok megnyilvánulásairól nem írt, de a moszkvai segítséget, az ENSZ BT-nyilatkozatát megemlítette. Itt is — hasonlóan a Magyar Nemzethez — volt még egy érdekesség: két szögesen eltérő véleményt illetve álláspontot közölt egy azon cikkben: az UNMIK vezetője nem tartotta etnikai tisztogatásnak a történeteket, ellentétben a korábban már említett NATO-szakember véleményével.

A *Magyar Szóban* megjelent cikkekben sokkal részletesebb volt az események leírása. A konkrét történések részletezésén túl több publicisztika, kommentár, közlemény szerepelt a témával kapcsolatban, mint a hazai napilapokban. Csak azokat a nemzetközi véleményeket említették, ahol egyértelmű volt az állásfoglalás az etnikai tisztogatás tekintetében (Holkeri nyilatkozata, a NATO illetékes parancsnokának véleménye, a szerbek felszólalása több nemzetközi fórumon). Szerbia azonnali cselekvését jelezte Goran Svilanovic washingtoni tárgyalása is, amit az amerikai elnökkel Bush-sal folytatott (a hazai sajtó nem említette).

A kiadott közlemény szintén olyan óvatosan fogalmaz, mint ahogy már láttuk a hasonló nemzetközi nyilatkozatoknál; kizárólag etnikai konfliktusról beszélt, kerülte az etnikai tisztogatás kifejezést. Az UNMIK és a KFOR felelőségéről több politikus is beszélt.

Érdekesség még a koszovói sajtó-vélemények megjelentetése, amivel, sokkal színesebbé tették a tájékoztatást. Az Újvidéki Színházat ért atrocitásokról, a Szerbia-szerte megindult diáktüntetésekéről semmivel sem volt több információ, mint a hazai lapokban.

A fő hangsúlyt inkább az orosz véleményekre, álláspontokra helyezték.

A fent leírt összehasonlítást kiegészítve csak azt tudom megerősíteni, hogy a hangsúlyok nyilvánvalóan eltértek: a Magyar Szó jóval részletesebb, kitekintőbb, messze többet foglalkozott a témák mindegyik leágazásával, mint a hazai napilapok.

Kulcsszavak: helyi konfliktus, médiahatás, írott sajtó, tartalomelemzés, befolyásolás Koszovó

Keywords: local conflicts, media effect, printed press, content analysis, manipulating, Kosovo.

FELHASZNÁLT IRODALOM

PIETILA, Veikko: *Tartalomelemzés*. -Bp.: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1979.

HORVÁT János: *A negyedik hatalmi ág?* =JEL-KÉP, 1997. 2. szám. -p.61.

Magyar Hírlap, Magyar Nemzet, Népszabadság, Népszava, Magyar Szó 2004. 03.18–03. 28. közötti számai